

Розділ І. ДИНАМІКА КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ. КУЛЬТУРА ТА ТРАДИЦІЇ

Part I. DYNAMICS OF CULTURE. CULTURAL MEMORY. CULTURE AND TRADITIONS

УДК 008. 130.2

ЦИКЛ ВАГІТНОСТІ ЖІНКИ В МНОЖИНАХ ЗНАКІВ НА АРХЕОЛОГІЧНИХ АРТЕФАКТАХ ТА ОРНАМЕНТАХ РУШНИКІВ ПОДІЛЛЯ

Причепій Євген Миколайович – доктор філософських наук, професор,
в.о. завідувача відділу культурної антропології, Інститут культурології
Національної академії мистецтв України, м. Київ
DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.354>
sharapann@ukr.net

Під множинами знаків розуміються групи простих знаків (паличок, шевронів, крапок), що трапляються на археологічних артефактах і орнаментах народних рушників. Вони, на думку автора, передають тривалість циклів Сонця і Місяця та деяких планет і цикл вагітності жінки. Досліджується логіка формування цих знаків. Автор трактує їх, виходячи з думки Г. Кантора, за якою в історії людства множини передували числам. Аналізуються множина з 280 знаків, що передавала цикл вагітності у днях, а також множини з 40 і 10 знаків, що передавали тривалість вагітності у скороченому на числа 7 і 28 вигляді. Демонструється присутність цих множин на археологічних артефактах та орнаментах подільських рушників.

Ключові слова: множини знаків на археологічних артефактах, множини, що передають вагітність жінки.

Постановка проблеми. На археологічних артефактах та орнаментах народних рушників трапляються знаки, згруповані в єдине ціле (в множини), які, по ідеї, можуть виражати певні величини. Вчені дійшли висновку, що ці множини можуть приховувати часові величини – тривалість циклів Сонця і Місяця, можливо й інших планет, а також тривалість фізіологічних циклів жінки – менструального і вагітності. Однак до сих пір таємниця цих множин знаків не до кінця розгадана. За виключенням множин із 365, 280 та 28, які ідентифіковано як множини, що виражають тривалість циклів Сонця, вагітності жінки та Місяця, інші множини не ідентифіковані, не визначена кількість самих множин і логіка їх утворення. Очевидно, що проникнення у семантику цих множин може допомогти краще зрозуміти мислення давніх людей, розкрити таємницю їх орієнтування у часі.

Останні дослідження та публікації. Дослідженням семантики множин знаків на археологічних артефактах займалися археологи. Вони звернули увагу на ритмічне повторення на предметах таких чисел як 5 і 7. Учений з Новосибірська Б. Фролов [5] на підставі цього реконструював місячний (28 днів) і сонячний (365 днів) календарі людей палеоліту. Він також довів, що відомий мізинський орнамент, що містить 280 знаків, передає цикл вагітності.

Автор [3], виходячи з попередніх досліджень, висунув концепцію т.з. «сакральних множин». На нашу думку, більшість множин, що трапляються на археологічних артефактах та народних орнаментах, передають цикли Сонця і Місяця та деяких інших планет і фізіологічні цикли жінки (менструальний та вагітності) у вигляді, скороченому на певні числа. Не розуміння природи «сакральних (скорочених) множин» не дає змоги зрозуміти («прочитати») переважну більшість множин на археологічних артефактах і народних орнаментах. Це, зокрема, стосується і множин, що передають термін вагітності жінки.

Мета статті полягає у тому, щоб на прикладі формування «сакральних» множин терміну вагітності показати закономірності формування «сакральних» множин взагалі та продемонструвати збіжність сакральних множин терміну вагітності на артефактах археології та традиційних народних орнаментах.

Виклад матеріалу дослідження. *Праміф і сакральні множини.* Концепція сакральних множин є складовою ширшої концепції, яку автор умовно називає праміфом, під яким розуміємо найдавніші міфологічні уявлення, реконструйовані на підставі дослідження символіки археологічних артефактів та народних орнаментів, а також міфологічних уявлень «примітивних» народів та народних казок.

Основні ідеї праміфу полягають у наступному: 1. Космос давні люди ділили на сім сфер. 2. Космос ототожнювався з Богинею, яка також ділилась на сім сфер (частин). Останні перебували в кореляції зі сферами Космосу. До 1 sph (від лат. sphere – сфера) належали підземні води Космосу, які співвідносились із ногами Богині. Підземелля і сідниці Богині утворювали 2 sph, поверхня землі і пояс

Богині – 3 sph, сфера життя і живіт Богині – 4 sph, піднебесся і шия Богині – 5 sph, небеса (сфери планет) і голова – 6 sph, зоряне небо і верхній череп, волосся на голові Богині – 7 sph.

Три з цих сфер (2, 4, 6 sph) були основними, сферами богинь, чотири інші – сфери богів, Останні часто ігнорувались і Космос набував вигляду тричленної структури. Крім семичленного існували й складніші моделі Космосу. Так 28-членний Космос утворився внаслідок того, що кожна з богинь, що втілювали 2, 4, 6 sph (умовні дочки Богині) поділились на свої сімки/трійки (Ідея домінування Богині у структуруванні Космосу яскраво виражена у працях М. Гімбутас [6] та А. Голана [1]).

3 Сім сфер Космосу і частин Тіла Богині корелювали з сімкою планет (включно із Сонцем і Місяцем). Планети розташовувались у такому порядку: 1 sph – Меркурій, 2 sph – Венера, 3 sph – Місяць, 4 sph – Сонце, 5 sph – Марс, 6 sph – Юпітер, 7 sph – Сатурн [3; 23-45].

Важливою складовою праміфу були також групи множин знаків, що часто присутні на археологічних артефактах. Це однотипні прості за формою знаки, згруповані в єдине ціле. Їх простота і множинність (згрупованість у єдине ціле) дають підставу вбачати за ними кількісні величини. Знаки можуть мати вигляд паличок, зубців, шевронів, крапок, кружечків та ін. Однак єдиних знаків, які б виражали кількісні величини, доісторичні люди не знали.

Учені з кінця XIX ст. досліджують множини на артефактах палеоліту. Вони однакові в тому, що вони можуть передавати такі величини як річний цикл Сонця та цикл Місяця, що відігравали вирішальне значення в усвідомленні часу. Допускалося, що на них могли бути і множини, що фіксували стабільні фізіологічні цикли жінки. Усвідомлення тривалості цих циклів диктувалось як життєвими потребами, так і первісною міфологією, в якій небесні світила і жінка-богиня відігравали важливу роль.

При дослідженні множин архаїчних знаків учені стикаються з рядом проблем. Відомо, що люди палеоліту рахували у кращому випадку в межах десятка. А серед множин є такі, що містять більше сотні знаків. Виникає питання, як люди, що рахували до десяти, могли усвідомлювати такі групи знаків і оперувати ними?

Б. Фролов [5], який зіткнувся з цим питанням, дійшов висновку, що первісні люди при необхідності у рахунку виходили за рамки десяти. Іншими словами, він не вбачав особливої проблеми в тому, що людина, яка рахувала до десяти, могла оперувати такими множинами як річний цикл Сонця (365 днів), цикл вагітності (280 днів). Він, до речі, не звернув уваги на те, що ці великі множини знаків на артефактах трапляються дуже рідко. (У згаданій праці розглянуто лише два артефакти, на яких нанесено 365 і 360 знаків і один артефакт із множиною 280). Більшість археологічних артефактів містять множини знаків, які не збігаються з жодними циклами. Сам Б. Фролов не надав ключа до розгадки значення цих множин знаків, тобто значення більшості множин, що трапляються на археологічних артефактах та орнаментах залишилось не розгаданим.

Множина передувє числу. Наша спроба проникнути у значення (семантику) зазначених множин знаків ґрунтується на ідеї знаменитого німецького математика Г. Кантора (1845–1918 pp.), згідно з якою в історії людства множини передували числам. Це означає, що давня людина могла оперувати великими множинами, не маючи чисел для їх позначення. Число передбачає числовий ряд, тобто поділ на одиниці і певні розряди (десятки, сотні). А такий ряд виник тільки у цивілізованих суспільствах.

Виникнення множин зумовлене потребою орієнтуватися в часі. Давні люди мали потребу в передбаченні сезонних змін кліматичних умов, пов'язаних із циклом Сонця, потребу в передбаченні термінів народження дітей, що вимагало усвідомлення тривалості вагітності. Це, на наш погляд, і зумовило використання множин знаків.

Процес формування множин можна уявити так. У той чи інший спосіб фіксувався найдовший чи найкоротший день сонячного циклу (для цього могли слугувати довжина тіні або інші чинники) і кожен день до повторення такого ж дня позначався ризкою чи іншим знаком на камені чи дереві. Так, не маючи відповідного числа, давні люди могли позначати річний цикл Сонця множиною, що складалася з 365 знаків. Вочевидь вона до певної міри дозволяла орієнтуватись їм у тривалості цього циклу. Викреслюючи кожен день із цієї множини, можна передбачити, коли, наприклад, наступить літо чи зима. Це ж стосувалось і циклу Місяця. Фіксувався, наприклад, Місяць у певному сузір'ї, і кожен день до його появи в цьому ж сузір'ї позначався певним знаком. Так виникла множина з 28 знаків, що приблизно відображала цикл Місяця. Не маючи числа для її позначення, вони могли просто назвати її «місяцем».

Числа-пропорції. Множини 365, 280 (цикл вагітності), 28 (цикл Місяця) за винятком множини днів циклу Місяця були дуже великими і ними важко оперувати (ділити, додавати тощо) Тому вони рідко присутні на артефактах. Щоб зробити ці множини хоч якоюсь мірою операбельними (і доступними до осмислення), давні «математики» й «астрономи» знайшли геніальний вихід. Вони почали замішувати великі множини пропорційно меншим множинами, які отримували від ділення великих множин на певні числа. В якості пропорції, в якій скорочувались великі множини, приймались найбільш відомі їм числа,

які були, пов'язані з Богинею праміфу. Ними були (могли бути) сімка і 28 (цикл Місяця і жінки). Одиниця заміщувала сімку знаків ($1=7$), оскільки Космос-Богиня складалася з семи сфер. Зменшення днів циклів у пропорції $1=28$ зумовлено кількістю днів фізіологічного циклу Богині. Таким чином, один знак міг означати сімку і 28 ($1=7=28$). У рідких випадках пропорцією при скороченні була і вісімка, яка позначала весь склад первісного пантеону (Богиня і сімка божеств).

Числом-пропорцією була також п'ятірка. Її вибір зумовлений тим, що 1 (рука, п'ядь) складалася з 5 пальців ($1=5$), унаслідок чого одиниця могла заступати п'ятірку. Крім цього пальці як міра завжди були «під рукою».

Процес скорочення можна представити таким чином: на окремому предметі фіксувалась сімка або п'ятірка днів певного циклу, а на іншому предметі ця п'ятірка чи сімка позначалась одиницею. Так замість великої множини, що передавала природний цикл днями, утворювалась множина, що передавала цикл сімками або п'ятірками днів. Для того, щоб здійснювати ці операції, не було необхідності виходити у рахунку за межі десяти.

В осмисленні тривалості великих циклів важливу роль відігравала множина 28 (цикл Місяця і жінки). Цикл цього світила вкладався в чотири сімки, а цикл Сонця у 52 сімки. Поділивши множину 52 на групи з чотирьох сімок знаків, отримуємо множину 13. Остання множина уже була на грані досягнення її в рамках числового ряду. Вона складалася з кількості пальців на двох руках і трьох пальців на ногах. Приблизно так давні люди могли прийти до висновку, що цикл Місяця дорівнює чотирьом сімкам, а цикл Сонця складається з 13 циклів Місяця. Такі розрахунки можна було робити, маючи числовий ряд у рамках десяти. Імовірно таким способом за допомогою скорочених множин осмислювались великі часові цикли.

Сакральні множини. Автор дослідив множини на ряді археологічних артефактів і дійшов висновку, що більшість із них утворена шляхом скорочення природних циклів небесних світил (крім Сонця і Місяця це стосується також Меркурія і Венери) і циклів жінки. При діленні цих циклів на числа-пропорції виходили відносно невеликі за кількістю знаків множини, якими легше було оперувати. Так утворились стабільні множини, які передавали природні цикли у скороченому вигляді. Ці множини посідали важливе місце в первісному міфіві (вони трапляються на найдавніших артефактах пізнього палеоліту). Вони справили великий вплив на розвиток пізнішого міфологічного та релігійного мислення, відобразились у фольклорі та традиційних орнаментах. Тому їх правомірно називати *сакральними* множинами.

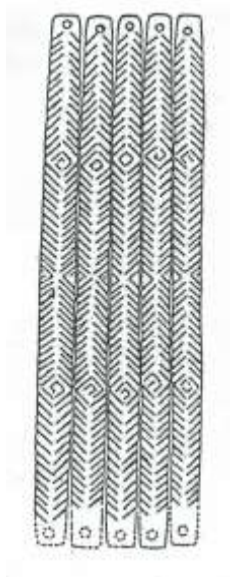
До сакральних множин, насамперед, належать множини, що передають цикл Сонця. Такими є $73 = (365:5)$, іноді $72 = (360:5)$; $52 = (365/364:7)$; $13 = (365:28)$. Термін вагітності передавали множини $40 = (280:7)$; $10 = (280:28)$. Цикл Венери (сидеричний цикл планети 224 дні) передавався множиною $32 = (224:7)$. Крім цих існує і ряд інших множин, які трапляються на артефактах та орнаментах.

Сакральні множини посідали особливе місце в праміфіві. Їх кількість була відносно невеликою. Вони зберігали своє значення незалежно від форми знаків, якими були виражені, – крапками, паличками, кружечками, шевронами чи іншими знаками. Значення окремого знаку множини задавалось самою множиною. Якщо множина містила 73 знаки, то $1=5$, а в множинах 52 чи 40 знаків $1=7$. Тому чітке визначення кількості знаків множини відіграє важливу роль для її ідентифікації і для визначення значення окремого знака.

Оскільки множини знаків залишались незмінними впродовж тисячоліть, починаючи з верхнього палеоліту, можна зробити однозначний висновок, що вони фіксують незмінні величини. Такими, на наш погляд, і були виділені нами часові цикли планет, включно з Сонцем і Місяцем, природним мірилом яких є доба, а також фізіологічні цикли жінки – менструальний і вагітності.

Множина 280. Мізинський орнамент і подільський рушник. Попереду вже відзначалося, що Б. Фролов, аналізуючи палеолітичний браслет із Мізіна, довів, що кількість його знаків складає множину 280, яка відповідає природній тривалості вагітності жінки. Те, що на кількох артефактах присутні повні (не скорочені у певній пропорції) множини (280 і 365), можна вважати удачею дослідників. Цей факт дає підставу вбачати за множинами знаків відзначені часові цикли.

Браслет із Мізіна, про який іде мова (мал. 1) складається з п'яти пластинок із кістки мамонта, кожна з яких містить ряди шевронів. На одній пластині розміщено $28+28$ знаків, на п'яти пластинах – 28×10 знаків, тобто 280 днів, термін вагітності. Шеврони на кожній пластині розміщені таким чином: 14 шевронів із правого боку передають наростаючий місяць (кути шевронів спрямовані вправо), 14 наступних шевронів передають спадаючий місяць (кути шевронів вліво). При зміні напрямів кутів шевронів утворюються такі символи як ромб і косий хрест. Для нас такий склад мізинського орнаменту цікавий тим, що чергування шевронів, ромбів і косих хрестів можна й сьогодні бачити в орнаментах тканих рушників і килимів українського і білоруського Полісся (див.:4). Цей факт гідний уваги етнологів; він свідчить, що 20 тисячоліть на одній і тій же території культивувався один і той же орнамент. Це один із вагомих аргументів на користь того, що населення краю мало змінилось з епохи палеоліту.

Мал. 1

Мал. 2

Мал. 3

За збігом обставин до культурного простору України належить й інший артефакт, на якому позначена множина з 280 знаків. Йдеться про рушник, який знайшли на Поділлі (с. Вільшанка Крижопільського р-ну) автор із дружиною (мал. 2). Це чи не єдиний випадок, коли в орнаменті рушника відтворена повна (не скорочена) множина великого циклу (циклу, що перевершував 28 денний цикл Місяця). Знаки, якими позначена сакральна множина, розміщені на відрізках ламаної лінії, що міститься на периферії орнаменту.

Орнамент в цілому моделює Космос. Квадратик у центрі передає низ – підземелля. Від кутів квадратику на чотири боки відходять «крюки», за якими важко щось углядіти.. Вони краще «читаються» на подібному орнаменті з мал. 3. Тут, від кутів ромбу на периферію (на чотири боки) відходять такі ж «крюки» і трикутник вгорі між ними. За цією структурою вгадується фігурка богині («руки в боки» і голова у вигляді трикутника між ними). Так передана середня сфера Космосу – сфера життя. (До речі, в цьому орнаменті у ромбі в центрі – підземеллі фігурки з ромбиками-голівками передані більш виразно).

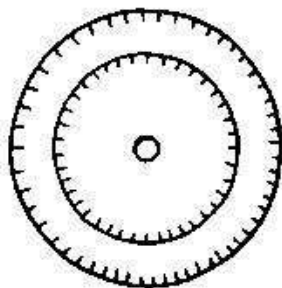
На орнаменті (мал. 2) по периферії сфери життя зображена ламана лінія, що передає сферу небес. Загалом орнамент передає об'ємну модель Космосу. Спочатку такі моделі зображались круглими смугами на (горщиках), а після були перенесені на площину. На горщиках сфера підземелля розміщувалась внизу, сфера життя посередині, а небеса вгорі. Про те, що крива лінія на периферії позначає небеса свідчать і форми умовних фігурок, розміщені між відрізками кривих ліній. Ці фігурки утворені з трійки «жіночих символів» – ромбику-голови і двох трикутників обабіч ромбику-голови. Небо втілювала голова Великої Богині (підземелля – сідниці, а сфери життя – живіт). Саме тому у фігурок між відрізками ламаної лінії виділена голова.

Нашу увагу привернули множини знаків, розміщені на відрізках кривих ліній, що передають сферу небес. З обох боків кожного з відрізків розміщені знаки, утворені з двох маленьких ромбиків. Кількість цих знаків різна. На відрізках, розміщених по боках орнаменту, їх кількість – $7+7=14$, на відрізках, що розміщені зверху і знизу – $5+5=10$. Порахуємо кількість самих відрізків ламаної лінії. Кількість бокових відрізків – $5+5=10$. Враховуючи, що на кожному з них розміщено по 14 знаків, матимемо: $10 \times 14 = 140$. Кількість відрізків ламаної лінії, що розміщені зверху і знизу – $6+8=14$. Враховуючи, що на кожному з них розміщено по 10 знаків (одне виключення – на верхньому правому відрізку вишивальниця ймовірно випадково розмістила 8 знаків замість 10), матимемо: $14 \times 10 = 140$. Загальна кількість знаків – $140 + 140 = 280$. Це повна відповідність кількості шевронів у мізинському браслеті.

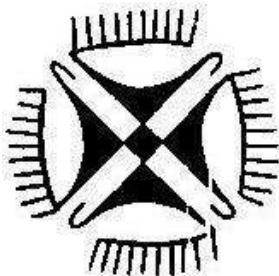
Досвід дослідження сакральних множин на орнаментах народних рушників дає автору підставу стверджувати, що збіжність множин знаків на мізинському браслеті і подільському рушнику не є випадковою. Це підносить даний рушник у ранг знакового артефакту української народної культури.

Множина 40 на археологічних артефактах і орнаментах. 40 знаків є однією з найпоширеніших множин, що трапляються на археологічних артефактах. Як зазначалось, вона утворилась від ділення 280 на сімку ($280:7=40$). Множини з 40 знаків трапляються уже в палеоліті. Приклади деяких артефактів із даними множинами розглянуті нами раніше [3; 141-144]. Тут наведемо ще один приклад. На палеолітичному диску з Західної Європи зображено два концентричних круги (мал. 4). Більший круг

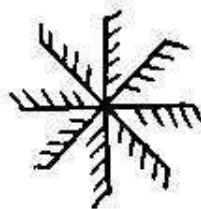
містить множину з 52 знаків. На меншому кругові зображено 39 знаків. Якщо врахувати, що 52 – це кількість тижнів у циклі сонця, то з високою вірогідністю можна вважати, що інша множина також є сакральною і нею є саме 40. Очевидно множина 39 помилково заступила множину 40.

Мал. 4

Мал. 5

Мал. 6

Мал. 7

Значно більше артефактів, на яких однозначно ідентифікується множина 40, походить із часу неоліту і пізніших епох. Так, на цьому малюнку (мал. 5, Іран, 5-4 тис. до н.е.) від чотирьох умовних трикутників відходять лінії, на яких розміщені по 10 зубців. ($4 \times 10 = 40$). На ньому ймовірно зображено косий хрест – символ Великої Богині. У його секторах розміщені чотири умовні трикутники, що символізують чотирьох богинь. 40 знаків як символ вагітності пов'язаний з богинями.

На іншому артефакті, що походить із Північної Месопотамії (мал. 6, енеоліт) зображено восьмипроменею розетку, на кожному з променів якої міститься по 5 зубців – $5 \times 8 = 40$.

На погребальній посудині, що походить з півдня Румунії (мал. 7; 17-13 ст. до н.е.) в районі умовної шиї зображено чотири ряди штрихових ліній, кожна з яких складається з 10 штрихів. Про те, що дана множина є не випадковою свідчить інша множина – меандр із крапок, зображений нижче косоного хреста. (На жаль він відтворений схематично. На оригіналі меандр містить 73 крапки, тобто, передає цикл сонця: $73 \times 5 = 365$).

Три останні приклади цікаві тим, що вони відображають процес освоєння множини 40. Оскільки вона також була за межами десяти, то її виражали або чотирма десятками, або ж вісімкою п'ятірок. Отже, засвоєння множини 280 складалося з двох етапів. Спочатку встановлювалась кількість тижнів вагітності – $280 : 7 = 40$. Так утворювалась множина, що набувала значення сакральної. Далі її зводили до чотирьох десятків або восьми п'ятірок (кількості пальців на руках і ногах двох людей). Сакральні множини були середнім етапом освоєння великих множин давніми людьми. Не розуміння того, що ці множини є проміжними стало на заваді проникнення вченими у значення множин на артефактах.

Приклади артефактів із множиною 40 можна збільшувати. Вони свідчать про важливу роль цієї множини у світогляді давніх людей. Виникнувши в епоху палеоліту і проіснувавши у всі інші археологічні епохи, вона набула значення магічного числа, з яким пов'язано багато прикмет.

В. Жайворонок [2] наводить десятки прикладів звичаїв, висловів та ін. в яких фігурує це число, зокрема сорокаклинці (орнамент на писанці), обряд сороковини по смерті людини. Там же згадується і народна загадка, за якою «людина сорок тижнів сидить у в'язниці, тобто в лоні матері» (с. 568). Остання загадка свідчить, що у свідомості людей число 40 було тісно пов'язано з терміном вагітності. Мало сумнівів у тому, що вся магія числа 40, його широке побутування в народній обрядовості заснована на сакральній множині сорок, що походить із часів палеоліту.

У зв'язку з аналізом множини сорок цікавим видається і такий факт. Учені звернули увагу на незвичність утворення слова «сорок» у порівнянні з іншими числівниками, що позначають десятки. Чому числівники двадцять, тридцять, п'ятдесят та ін. утворились на основі одиниць і десятків (два десять, три десять, п'ять десять), а «сорок» випадає з цього ряду?

Автор не є філологом за фахом, тому наступні думки слід сприймати лише як гадки для роздумів. Вважаємо, що слово «сорок» могло походити від слова «срок», пов'язане з терміном вагітності. На церковно-слов'янській мові, як показують словники, слово «срок» писалося як «сѣрок». А це останнє досить близьке до «сорок». Отже, є велика спокуса пов'язати слова «сорок» і «срок», однак останнє слово за філологами.

Множина 40 на орнаментах подільських рушників. Про широке побутування множини 40 свідчить і те, що вона часто трапляється на народних рушниках, зокрема на орнаментах рушників із Поділля. Слід відзначити, що ці рушники у певному відношенні є унікальними етнографічними

артефактами України, які ще недостатньо вивчені й оцінені дослідниками. Орнаменти ряду цих рушників моделюють сфери Космосу, які часто поєднані з сакральними множинами. Розглянемо кілька екземплярів таких рушників.

На рушнику, що походить із с. Студена Піщанського р-ну Вінниччини (мал. 8) передано сферичну модель Космосу. Зірки, розташовані по периферії орнаменту, передають сферу неба. Гілки, розміщені ближче до центру, символізують сферу життя. Умовна восьмикутна зірка у центрі передає землю (ромбик – підземелля, «роги» зірки – гори). Це відцентрична модель Космосу, оскільки умовна земля розташована в центрі.

Мал. 8

Мал. 9

Мал. 10

Спробуємо ідентифікувати множини знаків, розміщені в цьому орнаменті. Як уже зазначалось, сакральні множини утворювались з однорідних знаків. Такими знаками є умовні шеврони на гілках, розташовані по косому хресту (відходять від кутів зірки). Їх кількість: $10 \times 4 = 40$ (шевронів). Очевидно вони і є сакральною множиною вагітності.

В орнаменті присутні й інші сакральні множини. Зокрема на променях прямого хреста міститься $7 \times 4 = 28$ (умовних «щаблів»). Для нас цей орнамент цікавий тим, що внизу між зірками з правого боку розміщено умовну антропоморфну фігурку з відокремленою «голівкою». Так, на нашу думку, передана богиня сфери небес. Як уже зазначалось, богиня неба відповідала голові Великої Богині праміфу і часто зображалась як окрема голова. У казках богиня неба фігурує як баба яга, навколо хатинки якої на кілках розміщені людські голови, очі яких (зорі?) світяться вночі. Мало сумніву в тому, що селянки, які вишивали цей рушник у XX ст., не усвідомлювали значення цих образів і сакральних множин. Вони копіювали наявні зразки орнаментів, але внаслідок цього до нас дійшли уявлення прадавніх людей.

Іншим прикладом артефакту, що містить множину з 40 знаків, є рушник (мал. 9), що також походить із цього ж села. Йому притаманна аналогічна модель Космосу. В центрі розміщено три ромби, що символізують нижні сфери (підземні води, підземелля і поверхню землі). Від кутів ромбів відходять умовні чотири дерева-богині, які завершуються голівками-ромбами. Так позначена сфера життя. Символи, розміщені на периферії (за рамками сфери життя), передають небеса – третю жіночу сферу. Гілки, розміщені поблизу голівок-ромбів, складаються з $5+5$ знаків (малих ромбиків). На чотирьох гілках таких знаків 40. (Інші гілки з ромбиків містять інші сакральні множини, див: 3, с.174–184). Серед подільських рушників є біля десятка таких, що містять сферичну модель Космосу і множину з 40 знаків.

Множину з 40 знаків можна вбачати і в орнаментах рушників, що містять зображення дерева (мал. 10), яке також фігурує як модель Космосу. На відміну від попередньої моделі, яку ми назвали сферичною, ця модель є площинною. Вона передає лише вертикальний і горизонтальний виміри Космосу. Так, дерево цього орнаменту містить три яруси квіток, що передають три основні (жіночі) сфери – підземелля, сферу життя і небо. Не будемо в деталях аналізувати семантику елементів дерева, зазначимо лише, що квітка тут фігурує в якості богині (Дві нижні квітки і ваза символізують три богині підземелля, дві середні квітки і паросток обабіч стовбуру між ними – три богині сфери життя і верхня квітка з умовною антропоморфною фігуркою, що зображена в ній разом із двома бічними такими ж фігурками – три богині небес. Така у загальних рисах структура цього дерева).

В образі дерева з поміж інших елементів виділяються п'ять однакових квіток, які, за нашою концепцією, фігурують у якості богинь (На деяких орнаментах квітки містять досить виразні антропоморфні фігурки). З аналізу архаїчної символіки зробимо висновок, що Богиня, оскільки вона включає сім сфер Космосу або ж сімку богів, може фігурувати як «сімка» і як «вісімка» (Богиня разом із сімкою своїх богів утворює вісімку).

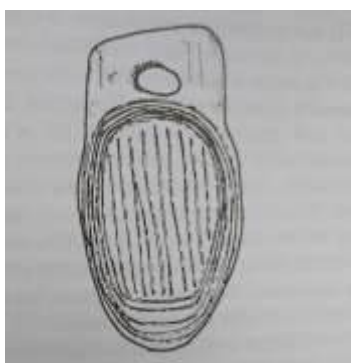
Розглянемо п'ять квіток даного дерева, допустивши, що вони, як богині, передають сакральні множини. Ця п'ятірка квіток чітко ділиться на четвірку (голівки донизу) і одиницю (голівка вгору). Якщо прийняти, що квітка-богиня є «сімкою», то чотири квітки утворюють множину 28 (цикл місяця і фізіологічний цикл жінки). Якщо ж квітка є вісімкою, то $8 \times 4 = 32$ (цикл Венери). Коли прийняти до уваги

всі п'ять квіток, то $7 \times 5 = 35$ (це не сакральна множина), однак $8 \times 5 = 40$ (цикл вагітності). Не будемо розглядати, які ще сакральні множини може містити це дерево, враховуючи, що крім п'яти квіток на ньому зображені й інші елементи, що можуть символізувати богинь (ваза, росток по середині, дві умовні квітки обабіч верхньої квітки). Для нас важливо те, що серед цих множин трапляється і множина 40.

Отже, можемо зробити висновок, що на подільських рушниках часто трапляється множина 40. В одному випадку (при передачі об'ємного Космосу) ця множина виражена множиною певних знаків, в іншому (в образі Дерева-Космосу) вона виражена більш символічно – через образи богинь, які фігурують як сімки або вісімки. Заслуговує на увагу те, що множина 40 трапляється як на археологічних, так і етнографічних артефактах.

Сакральна множина 10 на археологічних артефактах. Крім множини 40 на артефактах палеоліту трапляється й множина 10, яка, на нашу думку, також передає цикл вагітності (належить до сакральних). Вона утворилась унаслідок поділу множини 280 (природного циклу вагітності) на 28 (множини, яка приймалась за цикл Місяця). $280:28=10$. Ця множина трапляється значно рідше, порівняно з множиною 40.

Множину 10, як множину, що передає цикл вагітності, можна чітко ідентифікувати на цих двох артефактах. На палеолітичному артефакті, що належить до епіграветської культури (Північна Італія), який М. Гімбутас визначає як груди жінки (мал. 11) нанесено 10 вертикальних ліній. Розташування їх на цьому органі може бути додатковим аргументом для вбачання за множиною 10 терміну вагітності.

Мал. 11

Мал. 12

10 шевронів можна бачити і на цьому образі жінки-богині з Моравії (мал.12, 20 тис. р. до н.е.), вигравіюваний на пластині з бивня мамонта. На жаль, частина артефакту втрачена. В образі простежується поділ на три сфери: сім овалів сідниці символізують підземелля, три овали (живіт і двійка грудей) та три драбинки передають сімку сфер життя. Спостерігається також поділ на сімку голови – небес. Цей образ можна вважати своєрідним інтелектуальним шедевром палеоліту. Крім поділу на сфери він містить також множини знаків. Нашу увагу привернув ряд шевронів, що міститься в овалі-животі богині. Шеврони розташовані горизонтальним рядом обабіч умовного пупця богині. З лівого боку кількість шевронів п'ять. Ця ж кількість відтворена реставратором і з правого боку. Множину 10, зображену на животі богині, є підстави розглядати як термін вагітності.

В орнаментах народних рушників множина 10 не трапляється. До речі, в артефактах неоліту і пізніших епох автор також не віднайшов множини 10 в ситуації, яка б давала підставу для ідентифікації її як терміну вагітності. Отже, можна зробити висновок, що ця множина позначала цикл вагітності лише у палеоліті.

Висновки. Дослідження показало, що множини з 40 та 10 знаків на археологічних артефактах могли позначати цикл вагітності жінки. Порівняльний аналіз множин із 280 та 40 знаків на археологічних артефактах та рушниках Поділля показав, що останні зберегли архаїчні множини. Це підносить дані рушники у ранг визначних артефактів нашої культури.

Рисунки подані за джерелами:

Голан А. (1994). *Миф и символ*. (2-е изд.). Москва: Русслит. (рис. 4-6).

Історія української культури. т. I (2001). Київ. Наук. думка (мал. 1)

Причепій Є., Причепій Т. (2007). *Вишивка Східного Поділля*. (з іл.), Київ: Родовід (мал.2-3, 8-10)

Gimbutas M. (February 2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson (мал. 7, 11, 12)

Illustrations are taken from books:

Istoria ukrainskoi kultury. т.1 (2001). Kyiv. Naukova dumka (fig. 1)

Golan A. (1994). *Mif i simbol [Myth and Symbol]*. (2nd edition). Moscow: Russlit. (in Russian) (fig. 4, 5, 6)

Prychepii Ye., Prychepii T. (2007) *Vyshyvka Shkhidnoho Podilla*. (z il.), Kyiv: Rodovid. (fig. 2-3, 8-10)

Gimbutas M. (February 2001). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson (fig. 7, 11-12).

Список використаної літератури

1. Голан А. Миф и символ. (2-е изд.). Москва: Русслит, 1994.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ, Довіра, 2006.
3. Причепій Є. М. Богиня – Космос і сімка божеств у первісних міфологічних уявленнях. Київ: Ін-т культурології НАМУ, 2018.
4. Причепій Є. М. Ромб і косий хрест в архаїчній символіці і народних геометричних орнаментах. *Культурологічна думка*. 17, 2020. С. 116–129. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-17-2020-1.116-129>.
5. Фролов Б. А. О чем рассказала сибирская мадонна. Москва: Знание, 1981. 112 с.: ил.
6. Gimbutas M. *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson, 2001.

References

1. Golan A. *Mif i simvol* [Myth and Symbol. (2nd edition). Moscow: Russlit. (1994). (in Russian).
2. Zhaivoronok V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury*. Slovyk-dovidnyk. Kyiv. Dovira (in Ukrainian).
3. Prychepii Ye. (2018). *Bohynia – Kosmos i simka bozhestv u pervisnykh mifolohichnykh uiavlenniakh*. Kyiv, Instytut kulturolohii NAMU. (in Ukrainian).
4. Prychepii Ye. (2020). *Romb i kosyi khrest v arkhainii symbolitsi i narodnykh heometrychnykh ornamentakh*. The Culturogy Ideas, 17 S. 116–129 (in Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-17-2020-1.116-129>.
5. Frolov B. A. *O chom. rasskazala sibirskaia madonna*. Moskva Znanie, 1981 112 s.
6. Gimbutas M. (2001, February). *The Language of Goddess*. (1st edition). New York: Thames & Hudson. (in English).

**ЦИКЛ БЕРЕМЕННОСТИ ЖЕНЩИНЫ В МНОЖЕСТВАХ ЗНАКОВ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ
АРТЕФАКТАХ И ОРНАМЕНТАХ ПОЛОТЕНЕЦ ПОДОЛЬЯ**

Причепий Евгений Николаевич – доктор философских наук, профессор,
и.о. заведующего отделом культурной антропологии, Институт культурологии
Национальной академии искусств Украины, г. Киев

Под множествами знаков понимаются группы простых знаков (палочек, шевронов, точек), которые встречаются на археологических артефактах и народных орнаментах. Они, по мнению автора, передают длительность циклов Солнца, Луны и некоторых планет, а также длительность беременности женщины. Исследуется логика формирования этих множеств. Автор трактует их, исходя из мысли Г. Кантора, согласно которой в истории человечества множества предшествовали числам. Анализируются множества, состоящие из 280 знаков, которое передавало цикл беременности у дней, а так же множества 40 и 10, которые передавали длительность. беременности в сокращенном на 7 и 28 виде. Демонстрируется присутствие этих множеств на археологических артефактах и орнаментах подольских полотенец.

Ключевые слова: множества знаков на археологических артефактах, множества, передающие беременность женщины.

**WOMAN'S PREGNANCY CYCLE IN SETS OF SIGNS ON ARCHAEOLOGICAL ARTIFACTS
AND ORNAMENTS OF PODILLIA TOWELS**

Prychepii Yevhen – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Institute for Cultural Research, National Academy of Arts of Ukraine,
Kyiv

By groups of simple signs (sticks, chevrons, dots) we mean sets of signs that are found on archaeological artifacts and folk ornaments. According to the author they transmit the duration of the cycles of the Sun, Moon and some planets, as well as the duration of a woman's pregnancy. The logic of the formation of these sets is investigated. The author interprets them based on the thought of G. Cantor, according to which, in the history of mankind, sets preceded numbers. The article analyze the set consisting of 280 sings, which transmitted the pregnancy cycle in days, as well as sets 40 and 10, which transmitted the pregnancy duration in abbreviated form of 7 and 28. The presence of these sets is demonstrated on archaeological artifacts and ornaments of Podillia towels.

Key words: sets on archaeological artifacts, sets that transmit woman's pregnancy.

UDK 130.2

**PREGNANCY CYCLE OF A WOMAN IN SETS OF SIGNS ON ARCHAEOLOGICAL ARTIFACTS
AND ORNAMENTS OF PODILLIA TOWELS**

Prychepii Yevhen – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Institute for Cultural Research, National Academy of Arts of Ukraine,
Kyiv

The aim of the article is to show that the sets 40 and 10, which are found on archaeological artifacts and ornaments of folk towels, indicate a woman's pregnancy cycle.

Research methodology. In the process of research, the author was guided by the idea of the German mathematician G. Cantor, according to which, sets precede numbers in the history of mankind. Primitive people could operate with large quantities, using sets (groups of signs of various kinds) to understand them. Herewith they did not have numbers (number series) for their designation.

Result. There are sets of signs that transmit the woman's pregnancy cycle (280 days) on archaeological artifacts. An example of such an artifact is the Paleolithic bracelet from Mezin (Chernihiv region) (fig. 1), on which 280 chevrons are applied. The relevant set can also be seen on the towel from Podillia (fig. 2). But these are the only facts indicating the pregnancy cycle by such large sets. In all other cases, the great sets were replaced by proportionally smaller sets. The pregnancy cycle was indicated by sets $40 = (280 : 7)$ and $10 = (280 : 28)$, which replaced by the set of 280. Fig. 4-12 shows examples of archaeological artifacts and ornaments of towels on which sets 40 and 10 are present. Unfortunately, modern scientists have not realized the fact of replacing.

Novelty. The idea of replacing the set of 280 with sets of 40 and 10 revealed the semantics of these last sets on archaeological artifacts and ornaments of towels of Podillia.

The practical significance. The idea of replacing great sets with proportionally smaller ones is the key to penetrating the semantics of other sets that were formed in this way. Due to this, many sets were identified.

Key words: sets on archaeological artifacts, sets that transmit woman's pregnancy.

Надійшла до редакції 27.05.2020 р.

УДК 130.2:7.041:7.044

ФЕНОМЕН ЖІНОЧОГО МИСТЕЦТВА АРТЕМІЗІЇ ДЖЕНТІЛЕСКІ У РАНЬОМОДЕРНИЙ ПЕРІОД ІТАЛІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Гончарова Олена Миколаївна – доктор культурології, професор,
професор кафедри музеєзнавства та експертизи історико-культурних цінностей,
Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
<http://orcid.org/0000-0002-8649-9361>
Researcher ID: F-6473-2015
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.355>
o.m_goncharova@yahoo.com

На основі антропоцентричного підходу до аналізу візуальних самопрезентацій А. Джентілескі у творах живопису представлено художню творчість як феномен ранньомодерного періоду італійської культури як самооб'єктивації мисткині, що, породжуючи нову культурну реальність, виступають водночас засобами пізнання сутності людини. При написанні статті використано принципи і методи філософсько-антропологічного дослідження у поєднанні з хронологічним, іконографічним і образно-стилістичним методами. З поміж філософсько-антропологічних використовувався принцип антропологічної редукції, керуючись яким аналізувалась творчість А. Джентілескі як її самооб'єктивація, принцип екстраполяції окремого факту життя художниці та антропологічної інтерпретації еволюції творчості, коли крізь низку хронологічно послідовних творів як образних об'єктивацій, здійснюється спроба пізнання їхнього творця. Іконографічні та образно-стилістичні методи (прийоми композиції, сюжети, колористичні характеристики) – при аналізі художнього відеоряду: автопортретів, алегорій і сюжетних картин. Аналітична робота здійснювалась поетапно як перехід від іконографічної інтерпретації картини з поступовою елімінацією художньо-стильових характеристик як позаантропологічних культурних констант із подальшою антропологічною редукцією культурного образу. Наукова новизна полягає в авторській методиці аналізу творів візуального (образотворчого) мистецтва з точки зору антропоцентричного підходу, а також у розгляді художньої творчості А. Джентілескі як її самооб'єктивацій, що породжуючи нову культурну реальність, виступають, водночас, засобами пізнання сутності людини. Творчість А. Джентілескі в діахронічному розгортанні можна розглядати як феномен ранньомодерного періоду італійської культури, як самооб'єктивацію художниці, в якій простежується еволюція самовиявлення від особистості з традиційним самосприйняттям за соціальними гендерними стереотипами (1610 р.) до феномену особистого життя, який визначатиме подальшу еволюцію її самоідентифікування (згвалтування 1611 р.) та викорінення почуття сорому через віртуальну помсту (самовиявлення в циклі Юдиф), каяття (цикл Марії Магдалини), провини (цикл Лукреції) та формування складової ідентичності художниці як звільнення від соціальних гендерних забобів і стереотипів щодо соціально приписаних жінці ролей і стандартів поведінки (цикл Сусанни).

Ключові слова: А. Джентілескі, самооб'єктивація художника, візуальні самопрезентації в творах живопису, антропоцентричний підхід, людина, принцип антропологічної редукції, органон-принцип, антропологічної інтерпретації, принцип «відкритого питання», феномен, жіноче мистецтво, ранньомодерний період, італійська культура.